

15. *Петренко-Федишин І.* Джерела новаторства та впливи Олександра Архипенка на модерну скульптуру / І. Петренко-Федишин // Національні традиції українського авангарду (Ілюстр. хрестоматія) : упоряд. Петасюк О., Сморжевська О. – К., 2006. – С. 30–35.

16. Український авангард (перша третина XX століття) : упоряд. Сморжевська О. – К., 2008.

17. ЦДАМЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України). – Ф. 360, оп. 1, спр. 165. – Богомазов О.К. «Отдельные заметки по искусству». – 1 док., 14 арк.

18. ЦДАМЛМУ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 191. – «Митинги об искусстве», виписки з книг та періодичних видань про імпресіонізм та новітні течії в мистецтві (1918–1929 рр.). – 3 док., 23 арк.

Надійшла до редколегії 2.09.09.

УДК 94 (477) «19/20»: 793

Є. О. Проценко

Донецький національний університет

УКРАЇНСЬКЕ ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX ст. – ПОЧАТКУ XXI ст. У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто україно-європейські впливи та зв'язки в хореографічному мистецтві другої половини XX – початку XXI ст. У центрі уваги історичний шлях та проблеми розвитку балетного театру й національного професійного народно-сценічного танцювального мистецтва України.

Ключові слова: хореографічне мистецтво України, балетний театр, інтеграція, народно-сценічне танцювальне мистецтво.

Рассмотрены украинско-европейские влияния и связи в хореографическом искусстве второй половины XX – начала XXI ст. В центре внимания исторический путь и проблемы развития балетного театра и национального профессионального народного сценического танцевального искусства Украины.

Ключевые слова: хореографическое искусство Украины, балетный театр, интеграция, народно-сценистическое танцевальное искусство.

The research examines the Ukrainian choreography art in the second part of the XXth – the beginning of the XXIth centuries in the westeuropean cultural context.

Key words: Ukrainian choreography art, Ukraine, culture, westeuropean cultural context.

У зв'язку з інтегративними процесами в Європі і входженням України до європейського культурного простору, особливої актуальності набуває вивчення проблеми інтеграції українського хореографічного мистецтва в європейський культурний процес, взаємодія і взаємовпливи різних жанрів та видів національної художньої культури з ідентичними явищами світової культури. Уваги науковців потребують не лише сучасний стан розвитку української культури в європейському контексті, але й дослідження історії українського хореографічного мистецтва у повоєнний період. Вивчення даного питання не лише сприятиме відтворенню повної картини історичного шляху хореографічного мистецтва, але й більш вдалому його інтегруванню на сучасному етапі розвитку до європейського культурного простору.

До сьогоднішнього часу не існує спеціальних досліджень, присвячених зазначеній темі. Однак можна виділити праці, в яких частково висвітлюється питання україно-європейських взаємовпливів у хореографічному мистецтві за період, що вивчається. Це праці Ю. Станішевського [5; 26], Н. Горбатової [4], А. Гуменюка [7], які частково висвітлюють україно-європейські зв'язки в хореографічному мистецтві, однак лише в контексті загального розвитку українського хореографічного мистецтва.

Об'єктом дослідження виступає хореографічне мистецтво України. Предметом дослідження є український балетний театр та національне професійне народно-сценічне танцювальне мистецтво в європейському культурному просторі. Хронологічні рамки охоплюють другу половину XX ст. – початок XXI ст., і обумовлені тривалістю україно-європейських зв'язків у хореографічному мистецтві. Проте специфіка проблеми в деяких випадках потребує відходу від зазначених хронологічних меж. Метою дослідження є розкриття історичного шляху та проблем розвитку балетного театру й національного професійного народно-сценічного танцювального мистецтва України в контексті європейської культури.

Під час наукового пошуку були опрацьовані матеріали Державного архіву Донецької області (ДАДО), – фонд Р 6802 «Горчакова Елена Петровна – прима-балерина Донецького государственного театра оперы и балета» [8], який присвячено першій та єдиній прима-балерині Донецького театру опери та балету. Були застосовані матеріали особового походження, – автобіографії балерини О. Горчакової: «Размышления в затынувшемся антракте» [6] та «Исповедь перед Богом» [5]. У цих роботах авторка розповідає про

становлення та розвиток хореографічного мистецтва в Донбасі, з перших самодіяльних гуртків до становлення класичного танцю.

Становлення українського балету як професійного мистецтва почалося ще наприкінці XIX ст. і відбувалося у взаємодії трьох тенденцій – орієнтація на західноєвропейську (французьку та італійську) і російську хореографію; дотримання класичної школи танцю і канонів класичного балету; оновлення власних народних хореографічних традицій. Використання досвіду західноєвропейського і російського хореографічного мистецтва в 20 – 30-ті рр. XX ст. сприяло не тільки вдосконаленню техніки класичного танцю в Україні, а й пошукам нових художніх стилів. Ця тенденція мала місце і на початку 40-х рр. XX ст., однак війна зірвала творчі плани українських балетмейстерів і балетних колективів [4, с. 5]

У роки Великої Вітчизняної війни оперно-балетні театри Української РСР були евакуйовані на схід СРСР: до Киргизької РСР, Башкирської АРСР тощо. Українські митці працювали в тісній взаємодії з майстрами різних культур, а найбільш плідно з російською. У воєнні роки тривала робота над відновленням репертуару та створенням нових спектаклів. Так, у репертуарі балетних колективів з'явилися такі вистави європейської класики, як «Кармен» Ж. Бізе, «Дон Кіхот» Л. Мінкуса, «Коппелія» Л. Деліба та інші [3, с. 35; 1, с. 67].

З весни 1944 р. оперно-балетні театри Української РСР почали повертись з евакуації. У творчому відродженні українських балетних колективів у другій половині 40-х – початку 50-х рр. XX ст. велику роль відіграли провідні майстри російського хореографічного мистецтва. Видатні російські балетмейстери та педагоги брали безпосередню участь у створенні мистецького «обличчя» українського балету, вихованні його артистів і хореографів. Саме на українській сцені починав свій творчий шлях головний балетмейстер московського Великого театру і відомий педагог, народний артист СРСР, професор Р. Захаров. В оперних театрах республіки плідно працювали такі майстри хореографії, як Ф. Лопухов, К. Голейзовський, В. Чабукіані тощо, які надовго поєднали свою творчу долю з українським балетним театром [3, с. 205; 14, с. 335].

Велике значення для розвитку хореографічної освіти й утвердження виконавської школи мала плідна діяльність видатних російських педагогів, учениць легендарного петербурзького професора А. Ваганової, серед яких особливе місце посідали Г. Березова,

А. Васильєва, Г. Кирилова, котрі різного часу очолювали Київське державне хореографічне училище. Сьогодні поряд з училищем, яким керує українська балерина Т. Таякіна, успішно працюють хореографічні школи при обласних оперно-балетних театрах Львова, Донецька, Харкова, Дніпропетровська, Одеси, Київська муніципальна українська академія танцю, що має філіали в Україні та за кордоном [11, с. 6; 25, с. 45].

Друга половина 50-х рр. – 80-ті рр. ХХ ст. для хореографічного мистецтва Української РСР можна визнати як найбільш плідні у питанні україно-європейських творчих контактів. З середини 50-х рр. ХХ ст. розпочався поступовий процес внутрішнього оновлення пантомімічної балетної драми, і заміни її симфонічно-танцювальною хореографічною драмою. На цей процес вплинула діяльність видатних хореографів Ю. Григоровича та В. Веронського, новаторські постановки яких спирались на світові досягнення в хореографії [26, с. 306–307]. У 1955 р. художнім керівником Державного заслуженого ансамблю народного танцю УРСР став знаний в усьому СРСР хореограф П. Вірський. Період роботи П. Вірського в ансамблі характеризується як час знахідок, шукань у галузі народної хореографії. Саме під началом цього хореографа ансамбль відновив, збагатив сучасними елементами сотні українських народних танців. Ансамбль П. Вірського гастролював у Франції, Швейцарії, Німеччині, Австралії та багатьох інших країнах світу. Сьогодні Національний заслужений академічний ансамбль танцю ім. П. Вірського, очолює М. Вантух, створена хореографічна школа ім. П. Вірського, артисти творчого колективу багато гастролюють країнами Європи і всього світу [1, с. 35; 2, с. 3; 7, с. 45; 19; 23].

У 50-ті – 80-ті рр. ХХ ст. українські балетні колективи починають активно брати участь у міжнародних конкурсах, виїжджають на гастролі за межі Радянського Союзу. Наприклад, у 1958–1959 рр. балетний колектив Донецького академічного театру опери та балету ім. Артема виїхав на гастролі до Фінляндії на місячник дружби, проведений товариством «Фінляндія – Радянський Союз». Більше 43-х концертів протягом місяця пройшли у кращих театрах і палацах 28 фінських міст. Проте бажаних побачити виступ радянських артистів було набагато більше, ніж вмщали концертні зали. Усі фінські газети схвально писали про приїзд українського колективу. Так, газета «Ілта Саномат» відзначила велику майстерність та талант прима-балерини Донецького театру О. Горчакової. Хореографічний

колектив Донецького театру опери та балету виїжджав з гастролями до Польщі, Швеції, у всіх виступах брала участь й балерина О. Горчакова, яка була визнана в європейській країнах, як майстер високого класу та зробила внесок у визнання української балетної школи в Європі [5, с. 34; 6, с. 78; 8; 9, с. 203; 10].

Українські хореографічні колективи за цей період взяли участь у більш, ніж сотні міжнародних конкурсів та фестивалів. Восени 1964 р. артисти балету Київської опери виступили на Другому міжнародному фестивалі танцю у Парижі на сцені легендарного театру «Шан-Елізе» де, отримали найвищу нагороду – «Золоту зірку», як найкраща балетна труппа світу [26, с. 7–8].

Після здобуття Україною незалежності для українського хореографічного мистецтва відкрились широкі перспективи співпраці з найкращими майстрами хореографічного мистецтва європейських країн; долучення до найкращих досягнень світової хореографії. Це сприяло збагаченню вітчизняної хореографії новими жанрами, прийомом творчості та підходами до розуміння самого мистецтва.

Сьогодні в Україні успішно працюють шість академічних театрів опери та балету і Київський державний академічний музичний театр для дітей та юнацтва. Також балетні труппи мають три театри оперети, чотири театри драми і музичної комедії, двадцять два обласних музично-драматичних театри. Національне хореографічне мистецтво широко представлено творчістю всесвітньо відомого Державного заслуженого академічного українського народного хору ім. Г. Верьовки та Державного заслуженого вокально-хореографічного ансамблю «Донбас». Сучасні тенденції розвитку танцю знайшли відбиток у діяльності численних обласних професіональних ансамблів пісні і танцю, народних колективів, фольклорно-етнографічних ансамблів: «Калина», «Берегиня», «Зоряни», пісенно-танцювальних концертних ансамблів: «Таврія», «Славутич», «Ятрань». Українська хореографічна культура розвивається також у різноманітних постановках народних театрів балету та ансамблів танцю [15; 26, с. 9–11].

В Україні засновані й успішно утверджують свій авторитет у світі різноманітні міжнародні конкурси з хореографічного мистецтва: ім. С. Лифаря на сцені Національної опери України, класичного танцю ім. Ю. Григоровича «Фуєте» в «Артеку» на південному узбережжі Криму, юнацький конкурс «Хрустальний черевичок». Усе більшої популярності набувають також міжнародні хореографічні фестивалі: «Серж Лифар де ля данс», «Юність балету», «Веселкова

Терпсихора», «Діти й зірки світового балету» в Києві, «Зірки світового балету» в Донецьку. 2002 року в Україні засновано премію А. Шекери, за внесок у розвиток європейської хореографічної культури. Головою журі міжнародних конкурсів та фестивалів з 1994 р. є визначний балетмейстер сьогодення, президент Всесвітньої федерації міжнародних балетних конкурсів і фестивалів та Міжнародної спілки діячів хореографічного мистецтва, академік Ю. Григорович [16; 17; 20; 21; 22; 28; 30; 33; 34].

Українські майстри танцю збагачували не лише вітчизняне хореографічне мистецтво, але й доклали значних зусиль для розвитку світової хореографії. Так, видатний реформатор танцювального мистецтва ХХ ст., художній керівник легендарної паризької «Гранд-Опера», президент Всесвітньої Ради танцю ЮНЕСКО Серж Лифар, українець за походженням. «Перший танцівник світу – 2001 р.», прем'єр балету оперних театрів Відня, Парижа, Токіо, Штутгарта український юнак з Кривого Рогу В. Малахов, на початку ХХІ ст. очолив балетний колектив Великого оперного театру Берліна. Киянин І. Петров, – прем'єр першого оперного театру Англії «Конвент-Гарден», за видатні авторські досягнення у сучасному і класичному репертуарі одержав звання «Кращий танцівник об'єднаного Королівства Великої Британії – 2003». Це лише кілька імен, вписаних в історію хореографічної культури [35].

Розширюються багатогранні творчі контакти з зарубіжними майстрами танцю, які своїм мистецтвом збагачують діяльність українських балетних колективів. Так, зокрема, широко знані у світі зірки паризької «Гранд-Опери», учні С. Лифаря Клод Бессі, Крістіан Власі й Аттіліо Лабіс разом з художнім керівником балетної трупі національної опери України В. Яременком здійснили на київській сцені постановку балету «Ромео і Джульєтта» на музику П. Чайковського в хореографічній версії свого вчителя. У Донецькому театрі опери та балету ім. А. Б. Солов'яненко, плідно працювали австрійський балетмейстер Йорг Манне, який збагатив репертуар молодіжного колективу постановкою «Чотири поцілунки» на музику Й. Баха, та хореограф з Німеччини Д. Сімкін, який вразив незвичністю підходу до постановки балетів «Пульчинелла» І. Стравінського й «Останнє танго ангела» А. П'яццолі, продемонструвавши різноманітність засобів сучасного модерн-танцю [26, с. 67].

Усі ці різноманітні вистави збагачують мистецьку палітру українських балетних колективів, наближають їх пошуки до найновіших

досягнень світової хореографічної культури, активізують творчість балетмейстерів, композиторів, артистів та сценографів.

Сучасний балетний театр України, його здобутки і досягнення теж позитивно впливають на розвиток європейського балету, а визначні постановки видатного хореографа ХХ ст. українця А. Шекери, продовжують прикрашати діючий і гастрольний репертуар Національної опери, захоплюють масштабністю, багатоплановістю, філософською глибиною та за однастайними оцінками зарубіжних критиків стали надбанням хореографічного мистецтва ХХІ ст. [26, с. 89–90].

Велике значення для інтеграції українського класичного балету на європейському просторі мали видатні майстри В. Писарев та І. Дорофєєва, які були визнані у світі. Сьогодні вони займаються хореографічною освітою, – в Донецьку діє хореографічна школа ім. В. Писарева, організацією фестивалю «Зірки світового балету», В. Писарев є художнім керівником Донецького театру опери та балету ім. А. Б. Солов'яненка [12, с. 56, 74].

Під впливом європейської культури на кінець ХХ – початку ХХІ ст. в українську хореографію ввійшов модерн і посів достойне місце в нашому хореографічному мистецтві. Інтерес до модерного танцю в Україні, а в більшості до контемпорарі (Contemporary Dance) почав проявлятися з кінця 90-х рр. ХХ ст. Однією з перших шкіл в Україні з напрямку модерну була створена 1996 р. школа в Дніпропетровську «Інші танці». І на сьогодні це є провідна школа з жанру модерн. Починаючи з 1998 р. вона неодноразово ставала призером міжнародних конкурсів та фестивалів у Франції, Німеччині, Польщі, Австрії та Росії.

У 2001 р. в Дніпропетровську був створений молодіжний театр «Інші танці», який став ініціатором проведення в країні фестивалів та конкурсів у стилі модерн, – це фестиваль контемпорарі в Києві «Танець ХХІ століття», з 2002 р. фестиваль у Дніпропетровську «Вільний танок». Перший конкурс молодих хореографів у стилі модерн пройшов у 2007 р. в Києві і став справжньою подією. Зараз по Україні діє багато приватних танцювальних клубів, шкіл у стилі контемпорарі та модерн-джаз, відкрилися кафедри сучасної хореографії. У Києві з 2007 р. діє театр «Київ-Модерн-Балет», з 2008 р. – театр «Джаз-балет Black O!Range», який проводить регулярні майстер-класи, як українських так і зарубіжних хореографів. Проте, якщо порівнювати сучасний стан розвитку українського хореогра-

фічного модерну та європейського, можна констатувати значне відставання української школи від європейських. Нові стилі в українській хореографії тримаються, насамперед, на ентузіазмі хореографів та виконавців. Однак, поступово, майстерність зростає, і український глядач проявляє зацікавленість не лише до класичного стилю хореографії, але все більше звертає свою увагу на нові стильові напрями [18; 24; 27; 29].

В Європі вже достатньо поширеними на сьогодні є балетні вистави для дітей, в Україні вони тільки почали запроваджуватися, але вже мають своїх вдячних глядачів. Так, йдуть дитячі вистави у Київському державному академічному музичному театрі для дітей та юнацтва, Національній опері України, в Дитячому балетному театрі Харкова, в якому всім артистам від 9 до 17 років, уже кілька років поспіль Донецький театр опери та балету ставить на новорічні свята балет «Лускунчик», з учнями хореографічної школи ім. В. Писарева [31; 32].

Отже, становлення і розвиток української хореографії другої половини ХХ – початку ХХІ ст. відбувалися у взаємозв'язку з хореографічним мистецтвом європейських країн, однак ступінь взаємодії в різні періоди мала свої характерні риси. Як свідчить багаторічний досвід, чим більш тісними були зв'язки українських митців з європейськими, тим більших успіхів досягали наші співвітчизники на хореографічній ниві. У свою чергу, українські майстри зробили значний внесок у розвиток європейської хореографії, про що свідчить професійне визнання українських хореографів, виконавців та колективів у країнах Європи та всього світу. Запропоноване дослідження не претендує на повну вичерпність, оскільки деякі питання порушеної проблеми потребують окремого вивчення.

Бібліографічні посилання

1. Балет: Енциклопедія / Гл. ред. Ю. Н. Григорович. – М., 1981. – 623 с.
2. *Боримська Г.* Самоцвіти українського танцю / Г. Боримська. – К., 1974.
3. *Гайдабура В. М.* Театр, захований в архівах / В. М. Гайдабура. – К., 1998.
4. *Горбатова Н. О.* Становлення мистецтва класичного танцю України (20–30-ті рр. ХХ століття: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. мистецтвознав. (17.00.01) / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв / Н. О. Горбатова. – К., 2004.
5. *Горчакова Е. П.* Исповедь перед Богом / Е. П. Горчакова. – Донецк, 2006.

6. *Горчакова Е. П.* Размышления в затынувшемся антракте / Е. П. Горчакова. – Донецк, 1999.
7. *Гуменюк А. І.* Народне хореографічне мистецтво України / А. І. Гуменюк. – К., 1963.
8. Державний архів Донецької області (далі ДАДО). – Ф.Р 6802, оп.1, спр.1, арк.1–13.
9. Донецк в лицах. Т. 2 / Гл. ред. Н. Бирчакова. – Донецк. – 2004.
10. Ілта Саномат (Фінляндська газета). – 1958. – 29 листопада.
11. *Кремшеская Г. Д.* Агриппина Яковлевна Ваганова / Г. Д. Кремшеская. – Л., 1981.
12. Кто есть кто в Донецке. 1999. Биогр. справочник / [Авт.-сост. и рук. авт. коллектива Е. А. Малаха]. – Донецк, 2000. – 264 с.
13. Культурне будівництво в Українській РСР (1928 – червень 1941 рр.): зб. док. і матеріалів / упоряд. В. М. Даниленко, О. Г. Луговський, І. О. Молодчиков та ін. – К, 1986.
14. Культурне будівництво в Українській РСР (червень 1941 р. – 1990 рр.): зб. док. і матер.: упоряд. В. М. Даниленко, О. Г. Луговський, І. О. Молодчиков та ін. – К, 1989.
15. *Мазур Н.* Золоті сторінки українського балетного театру / Н. Мазур // Український театр. – 2002. – № 4 -5. – С. 12–14.
16. *Майко І.* Сергій Лифар з Києва / І. Майко // Музика. – 2005. – № 3. – С. 20–22.
17. *Матвійчик Ж.* «Веселкова Терпсихора» / Ж. Матвійчик // Культура і життя. – 2003. – 25 червня. – С. 3.
18. *Овчинников А.* Модерн в Украине // <http://ru.visitua.info/ukraine.php?id=5073>
19. *Олександрів Ю.* Свято українського танцю / Ю. Олександрів // Музика. – 2008. – № 1. – С. 10–11.
20. *Олексієнко Т.* Вечори дружби і краси / Т. Олексієнко // Музика. – 2008. – № 1. – С. 14.
21. *Олексієнко Т.* Розширюючи кордон / Т. Олексієнко // Музика. – 2008. – № 1. – С. 32.
22. *Олексієнко Т.* «Юність балету – 2002» / Т. Олексієнко // Українська культура. – 2000. – № 4. – С. 13.
23. *Олексюк С.* Ювілей славного хореографа / С. Олексюк // Музика. – 2005. – № 3. – С. 23.
24. *Полищук Т.* Современный танец находится в подполье / Т. Полищук // День. – 2003. – № 2. – С. 5.
25. *Станішевський Ю. О.* Балетний театр Радянської України, 1925 – 1985: Шляхи і проблеми розвитку / Ю. О. Станішевський – К., 1986.
26. *Станішевський Ю. О.* Балетний театр України. 225 років історії національного професійного хореографічного мистецтва. 1778–2003 рр. / Ю. О. Станішевський – К., 2003.

27. *Станішевський Ю.* Експерименти модерн балету / Ю. О. Станішевський // Музика. – 2008. – № 1. – С. 19.

28. *Станішевський Ю.* Зірки французького балету – гості Київської опери / Ю. О. Станішевський // Всесвіт. – 2002. – № 3 – 4. – С. 153 – 158.

29. *Станішевський Ю.* Народження «Київ Модерн-балету» / Ю. О. Станішевський // Музика. – 2007. – № 1. – С. 20 – 21.

30. *Станішевський Ю.* На честь Юрія Григоровича / Ю. О. Станішевський // Музика. – 2007. – № 3. – С. 5 – 7.

31. *Тарасенко Л.* Два погляди на одну прем'єру / Л. Тарасенко // Музика. – 2008. – № 1. – С. 20–23.

32. *Тулянцев А.* Балет для дітей / А. Тулянцев // Музика. – № 2. – С. 15.

33. *Шаповал О.* Гармонія музики і танцю / О. Шаповал // Кіно. Театр. – 2005. – № 4. – С. 20–22.

34. *Шаповал О.* Вшановуючи майстра / О. Шаповал // Музика. – 2004. – № 4 – 5. – С. 8–9.

35. *Швачко Т.* Міжнародні маршрути театру / Т. Швачко // Музика. – 2002. – № 1–2. – С. 10–12.

Надійшла до редколегії 13.08.09.